

Криза в українському шекспірознавстві?

31.01.2008 Марк Соколянський Leave a comment 3 397

[Tweet on twitter](#)

Вільям Шекспір

Стаття професора Марка Соколянського, яку ми пропонуємо увазі читачів (передусім літературознавчої громади), – це запрошення до фахової розмови. Проблема, що її порушив М.Соколянський (член Міжнародної Шекспірівської асоціації, автор книги «Перечитывая Шекспира», Одеса, 2000), справді гостро-актуальна. Осмислення її є справою честі української філологічної науки, адже йдеться про присутність/неприсутність українського шекспірознавства в світовому інтелектуальному просторі.- Головний редактор.

Книга канадського шекспірознавця Ірени Макарик називається нестандартно: «Шекспір у невідкритому краю» («Shakespeare in the Undiscovered Bourn»). Вийшла вона у видавництві Торонтського університету (University of Toronto Press) три роки тому й досить повільно, поступово, але ж входить до міжнародного шекспірознавчого обігу, тим паче, що прізвище авторки, завдяки її численним науковим публікаціям, добре відоме спеціалістам.

Назва, яка містить словосполучення із шекспірівського «Гамлета» (undiscovered bourn) одразу ж провокує питання: «Що ж за край такий мається на увазі й чому він досі невідкритий?». Щоправда, деяке прояснення вносить підназва: «Леся Курбас, український модернізм та рання радянська культурна політика». Предметом книги є входження шекспірівської драматургії до репертуару українського театру в певний період його розвитку. На тлі традицій національного театру корифеїв аналізує канадська колега шекспірівські вистави на українській сцені 1920-х років. Її увагу перш за усе приваблює «Макбет» у постановці Леся Курбаса та театральна естетика видатного режисера-новатора. Ця вистава розглядається порівнянно з двома іншими – добротнотрадиційним «Отелло» театру ім. Марії Заньковецької у режисурі Панаса Саксаганського та типово соцреалістичним «Сном літньої ночі» в київському театрі ім. Івана Франка (постановник – Гнат Юра). Вистави аналізуються в

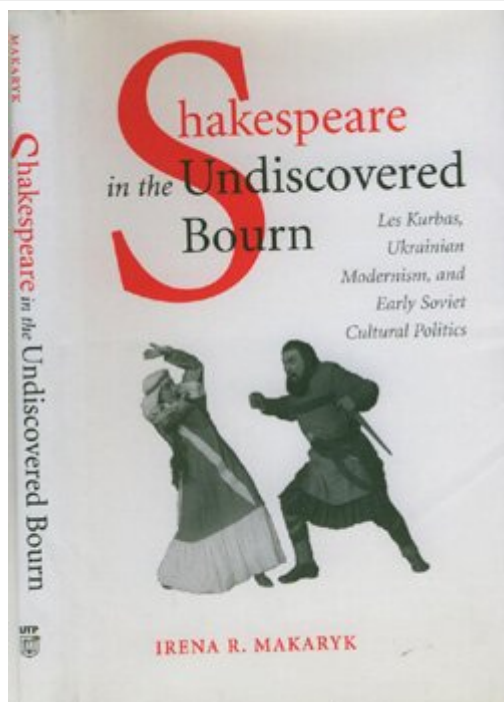
контексті політичного життя та театральньо-естетичних дискусій того гарячого часу, і робиться це досить кваліфіковано, на солідній джерелознавчій базі, зі знанням ґрунтовних театрознавчих розвідок, що з'явилися головним чином в Україні.

Але ж утримаємося зараз від суто рецензійного розгляду згаданої праці, тим паче, що авторів цих рядків уже довелося висловитися з приводу книги Макарик на сторінках міжнародного часопису «Multicultural Shakespeare».

Хоча книга, як попереджає в передмові авторка, написана “не славістом, а шекспірознавцем”, вона викликає роздуми стосовно як розуміння творчості Шекспіра, так і культури східнослов'янського світу, а саме – стану осягнення спадщини великого британця українською літературою, театром та не в останню чергу – гуманітарними науками.

Перш за все, після прочитання монографії думаєш, чому вона була написана й видана в Канаді. Звичайно, наука не знає ніяких кордонів, і не було б нічого дивного чи неприйняттого, якби цей предмет зацікавив театрознавця десь, наприклад, у Південній Африці чи в Індонезії. Дивує інше: чому подібне дослідження досі не з'явилося саме в Україні? Згадується серед іншого й наукова доля найавторитетнішого знавця театрального доробку Леся Курбаса покійної Наталі Борисівни Кузякіної, яку колись ревнителі соціалістичного реалізму та завзяті захисники «великого» О.Корнійчука від будь-якої критики вижили з Києва, і вона писала та публікувала свої книги та нариси про український театр, будучи професором театральної академії у Ленінграді (нині Санкт-Петербурзі). Але річ не у заворотах життєвих шляхів окремих спеціалістів, точніше – не тільки в них.

Коли півтора десятка років тому сталося так, що мене було введено до редакційної ради кореспондентів щорічника «Всесвітня Шекспірівська бібліографія» («World Shakespeare Bibliography»), який формують і видають у США, то здивування моє викликало те, що вся українська шекспіріана була представлена півдюжиною золотушних статей з маловідомих і малотиражних канадсько-українських видань. Звичайно, на той час існувало й повне (хоч і запізніле) зібрання творів драматурга українською мовою, та й серйозна шекспірівська критика вела свій відлік принаймні з часів Івана Франка... Довелося чимало попрацювати, щоб якось поліпшити стан справ, проте знов і знов наштотуєшся на рецидиви старої недооцінки, замислюючись над причинами таких лакун у бібліографії світового шекспірознавства.

Звичайно, можна зробити певний закид американським шекспірознавцям та бібліографам славнозвісної Фолджерівської шекспірівської бібліотеки у Вашингтоні, які навіть у часи перебудови по-справжньому не зацікавилися власне українськими матеріалами. Що вже говорити про радянські часи періоду т. зв. стагнації, коли, може, у наших західних колег і доступу до київських бібліотек та архівів не було. Можливо, й так, але є ще одна причина, яку сьогодні немає сенсу ігнорувати чи заперечувати. Треба колись подивитися правді у вічі і що раніше – то корисніше.

Згадати хоча б про сповільнене просування у справі кваліфікованого (!) перекладу всіх творів британського генія українською мовою та культурного видання цих перекладів. Більш-менш презентабельний трьохтомник вибраних драм побачив світ тільки у 1964 р., сонети у перекладі Д.Паламарчука вийшли окремою книжкою лише у 1966 р. Шеститомного зібрання творів Шекспіра в українських перекладах треба було чекати до середини 1980-х років. Деякі культурологи схильні з'ясовувати це прикре запізнення «імперською дискримінацією». Але ж на той час уже давно посідали своє місце на книжкових полицях повний естонський Шекспір, повний грузинський Шекспір, і низку тих, що опинилися попереду, можна було би, продовжити.

Не міг похвалитися визначними шекспірівськими виставами й новітній український театр. Зверталися до Шекспіра не дуже часто, і ті постановки, що були здійснені, здебільшого не задовольняли вимогливого глядача. В усякому разі, якщо про тбіліського «Річарда III» чи Єреванського «Коріолана» поважно писали і в англomовній шекспірівській періодиці, то київські, львівські, одеські вистави залишалися у кращому випадку подіями регіонального значення.

Коли серед критиків точилися дискусії з приводу «Короля Ліра» франківців з актором величезних творчих можливостей Богданом Ступкою у головній ролі, знавці згадали про те, що режисерська партитура однієї із найславніших вистав ХХ століття за цією трагедією належала не комусь іншому, як Курбасові. Малася на увазі вистава московського ГОСЕТА (державного єврейського театру) 1934 року, здійснювати яку запросив київського вигнанця Соломон Міхоелс. Але й Курбаса заарештували незадовго до прем'єри у ГОСЕТі, і ГОСЕТ незабаром розігнали, «передбачливо» вбивши Міхоелса, а відомості про авторство Курбаса у створенні вистави дійшли до нас із величезним запізненням (спасибі Ірені Макарик, яка доводить ці факти до відома англomовних читачів). На жаль, задум та партитура Курбаса давно стали фактами трагічної історії, тоді як нині режисерів такого рангу і з таким заглибленням у світ шекспірівських думок у театральному житті України поки що не помітно.

Українська наукова шекспіріана кінця ХХ сторіччя була, на спокійно-об'єктивний погляд Заходу, біднуватою. Здавалося б, у 1920-30-і роки зовсім непогано розпочиналася історія власне академічного українського шекспірознавства. Досить згадати серйозні праці С.Родзевича, А.Шамрая, О.Гозенпуда, С.Савченка, проблемні історико-театральні публікації О.Борщаговського... Друга продуктивна хвиля розпочалася у часи т. зв. відлиги. До 400-річчя з часу народження Шекспіра вийшла книжка І.Ваніної «Українська шекспіріана», у Львові за редакцією професора О.В.Чичеріна вийшов збірник наукових праць українських філологів «Вільям Шекспір», у вчених радах Києва та Львова було захищено кілька дисертацій із проблем шекспірознавства. Саме тоді вже писалася, хоча вийшла пізніше – 1976 року, ґрунтовна монографія М.С.Шаповалової «Шекспір і українська література». Можна сказати, що процес ішов по висхідній, але ж темп цього процесу ніяк не можна було визнати задовільним!

Здавалося, після 1991 року згаданий процес мав би різко активізуватися, але ж... Зовсім не хочу стверджувати, що не було зроблено нічого корисного. З'явилися нові переклади повного циклу шекспірівських сонетів, з яких виділив би етапну роботу відомого поета Дмитра Павличка; його переклади вийшли у культурно впорядкованій та оформленій окремій книжці за редакцією Марії Габлевич. Побачили світло також переклади Михайла Москаленка, Георгія Пилипенка, Ірини та Олександра Селезінки та ін. Щоправда, на всьому

пострадянському терені переклади сонетів Шекспіра вже стали свого роду модою. Хочеться вірити, що наліт моди зійде, і ми дочекаємося досконалішого перекладу цих перлин світової лірики.

Серйозний поштовх до активізації вивчення Шекспіра нібито дало включення його творів до навчальних програм середньої школи. Варто погортати кілька тонких методичних журналів, які нині видаються в Україні з розрахунком на вчителів-словесників, щоб побачити, як справді активізувалася педагогічна думка. У журналах вміщуються плани шекспірівських уроків та вечорів для школярів, роздуми про дидактичне значення «програмних» творів Шекспіра тощо. Очевидно, деякі з цих матеріалів є досить корисними для вчителів, хоча, грішним ділом, думаю, що викладання літературних творів – справа авторської педагогіки, чужий конспект у цій важливій діяльності допоможе хіба що вчителю-середняку. Що ж до спеціальних шекспірознавчих монографій, то таких в Україні за останнє п'ятнадцятиріччя вийшла... аж одна. Добре, коли вчителі дбають про якість своїх шекспірівських уроків, але те, що й номінальні дослідники Ренесансної літератури, залишивши поле академічної проблематики, з головою поринули в шкільну методику, є дещо тривожним симптомом. Іноді здається, що і спеціалісти-літературознавці вирішили наблизитися до вивчення Шекспіра, що називається, шляхом найменшого опору.

Хотілося б, щоб такі побоювання виявилися даремними, проте нікуди не дітися від болючих питань. Чи не порвався зв'язок часів у шекспірознавстві в Україні? А може, тільки тепер – подібно до демографічних ям – дається взнаки багаторічна недооцінка вивчення західних літератур, що розквітала у радянські часи? Не певен і в тім, що послаблення колись міцних наукових зв'язків з прибалтійськими, російськими, закавказькими колегами позитивно відбилося на стані шекспірознавчих досліджень та якості театральних шекспірівських вистав. До того ж, напевно, є і примітивні матеріально-фінансові причини послаблення міжнародних наукових стосунків. Не беруся – тим паче на відстані – однозначно відповісти на такі нелегкі питання, але пов'язую саме з цими ознаками те, що Україна багато років залишалася «невідкритим краєм» для світового шекспірознавства.

Повертаючися до книги Макарик, хотів би наголосити на тому, що ця серйозна праця має зацікавити не тільки українських колег, а й видавців. Треба, нарешті, серйозніше замислитися над сучасним станом, а ще більше – над майбутнім українського шекспірознавства. Згадую при тому вислів одного солідного (на жаль, уже покійного) заокеанського історика і теоретика літератури: «Стан шекспірознавства визначає культурний рівень літературної науки у кожній країні». Хтось сприйме цей вислів як перебільшення. Але, гадаю, варто поставитися до цих слів досвідченого вченого не просто як до цікавого парадокса.

Марк Соколянський

Професор Марк Соколянський (нар. 1939 р.) – літературознавець і театрознавець, автор семи книг та понад 300 друкованих праць, виданих і опублікованих в Україні, Росії, Великобританії, Польщі, ФРН, Нідерландах, США, Ізраїлі, Латвії, Канаді, Італії, Угорщині та ін. країнах. Основні наукові інтереси зосереджені довкола проблем історії західноєвропейської літератури, компаративістики, різних питань теорії літератури, шекспірознавства. Народився в м.Ленінграді, шкільні роки минули в Ярославлі. У 1956-1993 рр. жив в Одесі; навчався, а потім викладав в Одеському університеті ім. І.Мечникова. Із 1993 року мешкає в м.Любеку (ФРН).